

СЪВРЕМЕННА ШВЕДСКА БЕЛЕТРИСТИКА

ИМЕНА, КНИГИ, ПРОБЛЕМИ

Джесю Василев

В съзнанието на българския читател представата за съвременната шведска литература се изчерпва кажи-речи с произведенията на Август Стриндберг и Селма Лагерльоф, познати впрочем на сравнително по-старото поколение у нас. През последните години към двамата майстори-класици се наредиха също така имената на неколцина още автори, представители на различни периоди и направления в шведската литература, показани твърде ограничено от отделни техни произведения, най-вече с разкази и новели. Но шведската литература като цяло, с нейните проблеми и задачи, с основните ѝ насоки и тенденции, с нейните нови имена и творби стои все още като неоткрита земя не само за обикновения читател, но и за литературната ни наука.

Социалната структура и обществената действителност в Швеция, психологията на нейните граждани, битът и семейството, човешките взаимоотношения — всичко това ние знаем от преведените у нас драми и разкази на Стриндберг и от романите на Лагерльоф, и преди всичко от «Гьоста Берлинг» и «Ерусалим». Но картината на социалния живот, нарисувана от талантиливото перо на двамата големи майстори, се отнася до времето, когато Швеция доживяваше последните дни на селския, прединдустриалния период и навлизаше в епохата на бързото развитие на капитализма. Дори още тогава, когато Лагерльоф писа последните си романи, обществените отношения бяха изпреварили пресъздадената в тях действителност, в тези произведения има значителна доза историческа ретроспекция. По-късните произведения на редица подражатели на големите майстори на хуложествената проза не допринесоха нищо повече в изясняване облика на социалната атмосфера или доколко то съобщаваха нови неща, то те се отнасят до някои болезнени явления: половите извращения, нудизмът, чувството за малоценност, самоубийствата.

През годините, които ни делят от книгите на Стриндберг и Лагерльоф, Швеция измина голям и сложен път в своето развитие, в нейната икономика и социална структура настъпиха решителни изменения, а заедно с това и в бита и душевността на хората. Запазила се повече от 150 години въвн от пожарите на войната, развила се като модерна индустриална държава, Швеция застана на едно от първите места в света по благосъстояние и жизнен стандарт, реши редица икономически и социални проблеми, създаде нова обстановка на политически отношения и живот, нова морална атмосфера. И сега естествено произведенията на познатите ни майстори далеч не могат да бъдат повече художествен документ на съвременната социална действителност в тази страна. Съвременната шведска действителност — предвоенна и следвоенна — ще търсим при новите автори, в по-новите произведения.

Демократизацията на шведската литература е свързана с името и огромното творческо дело на Август Стриндберг. Той положи началото на новото реалистично направление, полу-

чило названието «литература на 80-те години». Оттогава именно започва процесът на приближаване на литературата към действителността, към живота на обикновените хора, към конфликтите, които отразяват обществените противоречия в новата капиталистическа епоха. В романа си «Червената стая», в сборника разкази «Новото царство» и в редица други произведения писателят осмива корупцията на държавната бюрокрация, продажността на изкуството и печата. Те представят правдивата, безрадостна картина на живота на дребния чиновник, на учители и хора на изкуството, на граждани, затънали в нужда и бедност, в угнетяващ бит. Това е страстен протест против безсмислието на еснафското съществуване, против филистерската ограниченост и егонизма, против лицемерието на буржоазния брак и затъпяващата атмосфера на експлоататорското общество.

Поставените от могъщия талант на Стриндберг цяла редица социални, морално-етични и психологически проблеми се разработват десетилетия наред от негови последователи. Сред тях са такива крупни представители на критическия реализъм като Ялмар Сьодерберг, Густав Хеденвинд-Ериксон, Зигфрид Сивертц, Ялмар Бергман, Хасе Цетерстрьом и др.

Основа характерна черта в творчеството на Сьодерберг е сатиричната наблюдателност (разказите «Шубата» и «Цената на греха»), както и непримиримия му антиклерикализъм («Тайнството причастие»). Умен, тънък писател, с остър социален поглед към света, излязъл с първите си произведения още в края на века, той и през 30-те години запази зоркостта на своите възгледи и гражданските позиции, които го подбуди да излезе на протест против нацизма. Бергман е също така оригинален и крайно противоречив художник, обединил в своето творчество сатирична наблюдателност с хофмановско пристрастие към фантастиката и марионетчността. Хеденвинд-Ериксон се отнася към онази група шведски писатели, които са произлезли от работнически семейства и в своето творчество отразиха живота на работническата класа. Своя извънредно богат жизнен опит той е въплътил в произведения с наистина епичен размах. Художественият метод на писателя е твърде самобитен; в реалистичната тъкан на неговите произведения органически се вплита символиката, а своеобразието на езика изниква от ярката образност и диалектичната окраска. Той широко се ползува от прийоми на народното поетично творчество. Най-зрели от произведенията на Хеденвинд-Ериксон са романите му от трилогията: «Пръснати по света», «Крилатото колело» и «На свободна земя».

Хасе Цетерстрьом е популярен писател-хуморист и фелетонист. В неговото творчество меката ирония вероятно съвместно с остър изобличителен патос, със сарказъм. Зигфрид Сивертц е един от най-големите писатели-реалисти, автор на голям брой романи, най-известен от които е «Селямби». Този роман, който дава ярка картина на буржоазното общество, е едно от най-значителните произведения на критическия реализъм.

Обикновено за Швеция се говори сега като за страна на изобилието. Но шведите, дори сравнително младите, помнят трудни и горчиви времена и тези времена не са далечни. През целия период на тридесетте години, почти до самото започване на Втората световна война, страната се тресеше от стачки и локаути, от безработица и протестни демонстрации. Ожесточените класови схватки изпълваха и нажежаваха атмосферата в страната, слагаха своя отпечатък върху целия неин живот. Този именно период от живота на страната и на първо място на нейната работническа класа намери реалистично отражение и в художествената литература, вдъхнови цяла плеяда писатели, нарекли се пролетарски. Много от техните произведения оставиха трайна следа в съзнанието на читателите, а някои отдавна са надхвърлили границите на Швеция.

Първите значителни пролетарски автори това са Дан Андерсон, Муа Мартинсон и Ивар Лу-Юхансон.

Дан Андерсон е поет и прозаик, един от създателите на шведската пролетарска литература. Неговият дебют е сборникът «Разкази на въглекопача», в които рисува тежкото положение на работниците-миньори. Интересът към социалната тематика се проявява и в неговите автобиографични романи «Тримата бездомници» и «Наследството на Давид Рам».

За писателя е характерен задълбоченият интерес към психологическите проблеми. Голямо влияние върху него е оказал Достоевски.

Дъщеря на фабрична работничка, изпитала през трудния си живот много горчивини и лишения, Муа Мартинсон е направила народа главен герой на своите книги. Цялото ѝ творчество, изпълнено с истински хуманизъм, разкрива богатството на духа на трудовия човек, неговата морална красота и стойност. Най-значителните нейни произведения излязоха през 30-те години, периода на разцвет на пролетарската литература в Швеция. Това са книгите «Жените и ябълките», «Синовете на Салли», както и автобиографичната трилогия, първата част от която «Мама се жени» излезе и на български.

Ивар Лу Юхансон е един от най-големите пролетарски писатели на Швеция. Творчеството му е дълбоко реалистично. Цяла серия негови романи с автобиографични мотиви и два сборника новели са посветени на борбата против ратайството в шведското село. Едно от най-хубавите произведения на Юхансон е романът «Само майката», който рисува съдбата на селската жена. През периода 1851—60 г. той създаде автобиографичен цикъл от осем книги, чието действие се развива на широк социален фон.

Сред пролетарските писатели особено място заема групата на т. н. Петима млади, излезли през 1929 год. с принципно нова литературна програма, програма на «новото езичество». В нея те зовяха на борба за създаването на силна, хармонично развита човешка личност, за солидарност между хората, възпяваха радостта и красотата на живота, чудесата на техническия прогрес и заявяваха, че за изразяване на новото съдържание е необходимо да се създадат нови форми на литературния език. Наред с известния у нас Артур Лундквист, в тази група бяха още Юсеф Челгрен, Густав Сандгрен, Ерик Асклунд и Хари Мартинсон. Макар и в следващите години «петимата млади» да тръгнаха в областта на литературата по твърде различни пътища, влиянието на тяхната естетическа платформа остави трайни следи върху развитието на съвременната шведска белетристика. Що се отнася до причините за разпадането на тази група от безспорно честни и талантливи творци, тя се крие в самата им програма: малко абстрактна, несвързана с текущите задачи на времето, с отсенки на естество, тази програма не се оказа достатъчно стабилна, за да преведе своите автори вкупом през изпитанията на 30-те и 40-те години. Докато Юсеф Челгрен свърза своите художествени търсения и целия си живот с революционната борба на пролетариата, то Хари Мартинсон се откажа скоро от младежките си идеали. И Мартинсон и Густав Сандгрен с течение на времето значително отстъпиха от реализма, отдавайки своя талант и страст на безнадеждния и лишен от обществена перспектива протест срещу съвременния технически прогрес, против машините и ежедневието. Оттук и неизбежните отстъпки на социалния песимизъм, на стремежа да се избяга от мъчителните конфликти на живота в света на «чистото изкуство», в света на измислицата и символите.

Иначе се разви творчеството на Ерик Асклунд, основната тема на чието творчество е животът и борбите на шведската младеж през периода на световната икономическа криза. Неговите книги «Неженените», «Фанфарата с пет тръби» и други разкриват мизерията и моралните опустошения сред младежта през 30-те години. Иначе се разви и творчеството на Артур Лундквист, ръководител на групата на «новото езичество», който и досега си остава неуморим експериментатор в областта на търсене на нови изразни форми и на нови жанрове. Ярکو доказателство за това е книгата му «Говорящото дърво». Но дори в някои традиционни по форма работи като новелата «Автомобилна корида» или разказът «Рибарите и господата с галоши» той поразява с енергията на художествените търсения, с точността и интензивността на образите, с тяхната осезаема, почти мускулна плътност. И всичко това е съединено с постоянно бодърствуваща, остра и напълно съвременна мисъл. От публикуването на творческия манифест на групата досега Лундквист е неуморен експериментатор в областта на формата, а по съдържанието на своето творчество той е активен хуманист. Най-доброто доказателство за това са издадените неотдавна от него два сборника новели «Разкази за заблудилите се» и «Рамо до рамо».

Юсеф Челгрен, когото споменах мимоходом, заслужава всъщност твърде сериозно внимание не само заради чистия му работнически живот, но и заради безкомпромисната му писателска служба на работническата класа. Челгрен е създател на метода на социалистическия

реализъм в шведската литература. Ученик на Горки и Мартин Андерсен-Нексъ, той пише своя роман «Хора и мост» с определено чувство за историческа перспектива. Зад любопитните преживелици в пътеписната му книга «Без грош в джоба и свободен като птица» прозира победата на новия свят. Основен патос в неговото творчество е призивът към международна солидарност на трудещите се, за построяване на едно общество, в което трудът няма да бъде наказание, а щастие. От произведенията на Челгрэн с особена популярност се ползува тетралогията, посветена на живота на моряците, които той твърде добре познава от дългогодишната си моряшка служба. Това са романите «Изумруд», «Златната верига», «Мъжка дружба» и «Ето, аз отново ще отплувам».

*

Близка по социално значение на пролетарската е така наречената «статарска литература». Статари в Швеция са се наричали една значителна социална категория селскостопански работници, намиращи се в твърде безправно положение. Това са ратаи, които непрестанно се местят от едно място на друго, от единия до другия край на страната с надеждата да намерят човешко съществуване. На горчивата съдба на селските ратаи са посветени голям брой книги, излезли през 30-те и 40-те години. Най-изтъкнат представител на тази литература е Ян Фридегорд, автор на многобройни романи из живота на шведското село. Най-добрите му книги са построени върху автобиографичен материал като напр. известната трилогия: «Аз-Ларш Хорд», «Милосърдие» и «Благодаря за пътя към небето». В своята новелистика Фридегорд разработва същите теми. Най-интересните му новели са събрани в книгата «Фром и Хорд».

•

Големите литературни образци, оставени от Стриндберг и Селма Лагерльоф, представляват и сега стимул за шведските писатели в стремежа им да поддържат световното име на отечествената литература. И това е твърде естествено. Но заедно с това трябва веднага да се каже, че автори от този ранг, които да покажат пред света лицето на съвременната шведска действителност по такъв внушителен начин, сега липсват. Като единствено изключение може да се посочи Пер Лагерквист, който доби международна известност и стана носител на Нобеловата награда за литература.

Дълго време Швеция бе откъсната от Европа и света. Първата световна война прокара дълбока бразда между нея и воюващите в стария континент народи, изолира я с нейните проблеми и начин на живот. След това дойде тържеството на Октомврийската революция, възнемята на прогресивните сили през 20-те години, издигна се мътната вълна на фашизма в Италия, на нацизма в Германия, а наскоро след това избухна и Втората световна война. Едва след 1945 г. Швеция влезе в нормален контакт с европейските народи. Атмосферата на студена война беше еднакво тягостна за всички народи, довчера воювали или стояли неутрални. Атомната ера, с целия си комплекс от едновременно привлекателни и ужасяващи перспективи, обхваща целия свят. Преодоляването на войната в материалния живот и в човешката психика, както и проблемите на международното сътрудничество — всичко това неминуемо включи Швеция в бурно пулсиращия организъм на Европа и света в следвоенните години. Към него трябва още да се добавят и някои други проблеми, в чието разрешаване тази страна отиде значително напред в сравнение с редица други напреднали капиталистически държави. Става дума за секуларизацията, за еманципацията на жената, за критиката срещу принципа на авторитета, който днес в отношенията между родители и деца, между учители и ученици, между началници и служещи е значително изживян. С една дума днес Швеция при всичкото своеобразие на нейните национални проблеми, на нейната история и култура, на психологията на нейните граждани участва нормално в духовния световен обмен, има възможност да покаже и своя специфика; и специфичните си рефлексии на вълнуващите света въпроси.

Има ли обаче в шведската литература сега разказвачи, които да улавят новата обществена атмосфера и да я разкрият в своите произведения, да я покажат пред очите на света с цялото

й разнообразие и конфликти, с нейните тенденции и проблеми, с прогресивните и упадъчни елементи и явления. Наистина, Швеция има писатели с оригинално и умно перо, с остро виждане на социалната действителност и с честен граждански поглед. Но най-големите шведски белетристи пишат сега книги, които стоят далеч от живота, които са откъснати от съвременните проблеми. Те очевидно търсят да открият други пътища за преодоляване на съществуващата все още литературна изолация на страната. Примерите в това отношение са изобилни и твърде красноречиви.

Пер Лагерквист, най-големият и най-известен в чужбина шведски поет и прозаик, е намерил в класическите страни на Средиземноморието — Гърция, Италия, Палестина — своето ново литературно отечество, свой траен източник на творческо вдъхновение. Ето вече повече от 30 години той не пише нищо за своята страна, за съвременната и действителност. Дори с автобиографично оцветената новела «Гост при действителността» той връща читателя в една атмосфера, позната ни от книгите на Селма Лагерльоф, тъй като в нея авторът ни занимава с детските си преживявания отпреди близо 70 години.

В чужбина през последните години особено нашумя името на друг голям шведски поет и белетрист Хари Мартинсон и пак с творба, която няма нищо общо не само с действителността на неговото отечество, но и с действителността на нашата планета. Става дума за фантастичния епос «Аниара», на чиято основа бе направена и опера, обиколила вече европейските сцени. Действието в това произведение става в огромния космически кораб «Аниара», който по време на междупланетен полет се отклонява от курса си и се превръща в космично призрачно тяло, в посещ се през хилядолетията към съзвездието Лира нов летищ холандец. Корабът отвежда няколко хиляди души от земята, заразена от радиация, към планетата Дорис в друга слънчева система и единственото земно, което пътниците си спомнят в кораба, това е самата Земя. Тази високо поетична и в същото време твърде песимистична по духа си творба е писана преди пущането на първите космически спътници.

Същият стремеж на откъсване от непосредствената действителност се наблюдава и в сегашното творчество на двама от най-крупните съвременни шведски белетристи — Ейвинд Йонсон и Вилхелм Муберг.

Йонсон е превърнал някои моменти от историята на европейския Запад в централни мотиви на своето творчество. В това отношение особено характерни са неговите произведения «Вълни на брега», «Облаци над Метапонцион» из и «Мечти за рози огън», чийто сюжет е взет от процесите срещу вещиците през 17 век във Франция. В композицията в едри линии роман «Облаци над Метапонцион» авторът е навлязъл в още по-далечното минало. Изхождайки от съдби в антична Гърция, в тази книга, която е едновременно произведение на изкуството и удивителен образец на ерудиция, авторът дава независимо от времето и все пак актуално тълкуване на живота. В една сложна игра тук времето разменя поздрав и пространството, тъй като перспективата постоянно се стреми да се откъсне от фактите на настоящето и да се приближи към неуловимите факти на миналото. През 30-те години Йонсон написа една поредица от автобиографични романи, обединени под общо заглавие «Тук е твоят живот», едно от най-големите произведения на съвременната шведска литература. В тези романи авторът отразява по един блестящ начин шведската действителност, макар и наблюдавана под един твърде тесен ъгъл. В това отношение изборът на жизнения материал очевидно е оказал своето въздействие. Който иска да разкаже за развитието и живота на един юноша-самоук, той ще трябва принудително да ограничи своето зрительно поле.

През последните десет години Вилхелм Муберг създаде един голям епос за шведската емиграция в Америка. Това явление изигра голяма роля в историята на нова Швеция и то привлече вниманието и на редица други автори. За Муберг, който е роден на село и е запазил и досега любовта си към земята и природата, това беше примамлива тема. Тук той пише за изселници, които и в новото си отечество запазват връзката си със земята, със селския труд. Селяните, които той рисува, се бранят упорито срещу настъпването на новото време, както и самият автор се противопоставя на индустриализацията. В града Муберг никога не се е чувствувал добре. Впрочем това се отнася за една цяла генерация писатели предимно от по-старите и тук именно може да се потърси донякъде причината за липсата на значителни про-

изведения, които да представят съвременната шведска действителност в типични образи и събития. Към градската действителност Муберг изглежда се обръща главно, за да си набави материал за памфлети и сатирични нападки срещу бюрокрацията. Плод на подобно търсене е трагикомедията «Съдията», изградена върху мотиви от няколко съдебни скандали през последните години. Този негов опит излезе твърде успешен.

Еверт Таубе с всяка своя книга досега все по-ясно е показвал, че Прованс и класическото европейско южно крайбрежие са също тъй близки до сърцето му, както и толкова обичаният от него шведски крайбрежен пейзаж. Това ясно показват двете негови книги «Поклонение» и «Черни бици». Днес той е не само един духовит и приветливо усмихнал лиричен поет, но и майстор на художествената проза, един неподражаем импровизиращ разказвач.

Един пътник през света със съвсем друга склонност се отразява в първия роман на инженера Свен Фагерберг «Ястребова нощ». Тук сцените на лятна любов сред стокхолмските тълпи се редуват с размишления в един японски манастир, кучешките надбягвания в Лондон — със съдоносни приключения в района на Карибско море. Авторът е интернационално образцован техник — също и в областта на литературата и психологията — който е седнал и пред пишущата машина с навика си към изчисления и любовта си към конструиране.

Казва се, че когато някой пътешествува, той ще може и да разкаже нещо, макар и това да не значи, че едно пресъхващо вдъхновение може отново да се съживи само от това, че писателят е станал турист.

Шведските писатели също опитват силите си в този труден жанр.

Оле Хедберг е избрал за своя втора родина и сцена на романите си Испания, от която той се завърна с романа «Животни в клетка», Пер Ерик Рундквист след своето «Пътуване за удоволствие» и едно отбиване в Париж («Ирен») сега прекара известно време в Мексико. Бу Сетерлинд в книгата си «Кутията на Пандора» и забавният, духовит Пер Родстрьом («Балон към Луната») във формата на роман ни казват какво мислят за Америка. Все повече стават и тези писатели, които търсят своите теми в Гърция. На първо място сред тях трябва да се отбележи Вили Кирклунд, който със своя аскетично прост, но духовит стил е и неоспорим майстор на ориенталския екзотизъм («Прекаленият любовник»). След посещението в Германия, плод на което е книгата «Наследникът», Пер Вестберг замина да търси теми в Африка.

*

Тези примери достатъчно ясно показват, че забелязаното напоследък възраждане на описанието на отделни области от страната, на отделни страни от съвременния живот, не е главната тема на шведската литература през последните години. Литературното «разкриване» на Швеция строго взето се извършва още от дните на Лине и Белман. Белите петна на картата са намалявали с откриването на нова среда, нова перспектива, нови изразни средства от шведските писатели. Това развитие продължава и в последното десетилетие. То се доказва и от твърдението за един нов «провинциализъм».

Към забележителните постижения в тази област спадат легендарният епос на Густав Хедевинд-Ериксон и поредицата произведения на Ивар Лу-Йохансон.

Най-самостоятелни в изобразяването на шведската природа през последните години са обаче двама по-млади писатели: Сара Лидман и Оке Васинг.

След бурния си успех с романите за Северна Швеция «Смолистата долина» и «В страната на жълтите къпини», Сара Лидман успя със същата бързина да се наложи и в драмата с двете пиеси «Аина» и «Дъщерята на Йов часовникаря». Познаването на човешката природа и умелото водене на повествованието са характерни черти за тази писателка. В последния си роман «Бекаст» Сара Лидман е стегнала композицията и е увеличила напрежението. Кулминационните точки на действието са редица катастрофи. Една история на доверие и предателство е разказана с образцова икономичност. Паралели и контрасти, всички други стилни форми са събрани неупинудено в едно леко, духовито повествование.

У Сара Лидман има една непреодолима любов към живота и една скрита веселост, които налагат своя отпечатък върху настроението във всичките ѝ произведения. Тя не се плаши от

интимни сцени, но те никога не са сами за себе си. Тя прониква до дъното на характерите на своите герои, но няма честолюбието да ги «разбули» или да прави философия от техните недъзи. Като разказвач тя е както съучастна, така и безстрашна, деловитостта винаги е съпроводена с нежност. От шведските писателки Сара Лидман пише с най-естествена искреност.

Най-голямата изненада в шведската проза през последните години безспорно е Оке Васинг с първия си роман «Момчето на гробаря». В цялата шведска литература няма много романи, които да разработват толкова обширен жизнен материал. Но не само обемът оставя това силно впечатление. Богатото въображение, с което е разказана тази обикновена всекидневна хроника, ѝ дава своеобразен чар. Свободно измислени неща и документи съжителствуват равностойно при реконструкцията на редица човешки съдби, представляващи ядрото на книгата. Острият анализ на социалното поведение и на стопанските сделки е не по-малко забележителен от сигурния поглед върху характера и променливостта на дадена среда. С особено дълбоко вникване и импонираща свежест е разкрит образът на грубия и примитивен въглищар Йозеф, един от главните герои на романа.

«Момчето на гробаря» е един роман, който ще остане трайно в шведската литература. Той я обогатява със силното и художествено описание на ежедневието. Описанието на характерите е толкова богато, че пълното му въздействие ще може да се види сигурно едва след изветсен период от време.

Оке Васинг притежава в основата си същото упование, както Сара Лидман и също като нея в него няма горчивина и самосъстрадание. И двамата проникват в нещата и ги описват, без да обвиняват. Романът на възмущението, на гнева и разочарованието не е популярен през последните години, минали под знака на увеличеното благосъстояние. Вместо това, доколкото в излезлите през този период произведения има сатира, тя е насочена срещу надутата ситост, срещу господството на книжни бюрократи и срещу националната безкритичност. Противоречието между богати и бедни шведи бе заместено от ироничния или патетичен контраст между постиженията на богатата Швеция и мизерията в слабообразвитите страни.

Артур Лундквист в това отношение е характерен пример. Социалното му възмущение бе сериозно разбудено от пътувания в Индия и други екзотични резервати на мизерията. Но както за него самия, така и за настъпилото вътре в Швеция успокоение, е характерно, че реалистичните му, отчасти автобиографични, описания на родния му край в Южна Швеция са идилични, без каквото и да е елемент на социална критика. Лундквист въобще не се интересува от каквито и да е икономически и имуществени отношения и поради това върху блестящите му в художествено отношение селски разкази витае романтично сияние, предадената от него действителност е стилизирана. Лундквист трябваше да измине дълъг път преди да стигне до една проза, която по своята нежност напомня на младежката творба на Пер Лагерквист «Гост при действителността» и на автобиографичния роман на Хари Мартинсон «Коприщата».

Лундквист е неуморим при предаването на сетивни впечатления и настроения, възприемчивостта му като че ли не знае граници, като че ли той винаги и навсякъде се чувства дължен да превърща каквото вижда и чува в лирична проза с очарователна свежест. Запасът му от образи е неизчерпаем и този поток от метафори придава на прозата му импровизационен елемент. При цялото ѝ възхитително съвършенство, тази проза естествено има и известна слабост: тя става леко монотонна.

Социалният реализъм, насочен срещу минали или още съществуващи неправди, е пестеливо застъпен в прозата през последните години. Като работнически автор със собствена и оригинална програма, можа да се наложи само Курт Саломонсон. В романа «Човекът отвън», в който главният герой е ръководител на едно забутано северно шведско индустриално предприятие, той критикува голямата маса на работниците заради липсата на готовност да се солидаризират сериозно с борбата за увеличение на производството. Според него последните от нивелирането на доходите в процеса на политиката на реформи през последните десетилетия трябва да поощри работниците много по-активно да съдействуват за постигане на общото благосъстояние, вместо, както понастоящем, да се ограничават само да вземат полагащата им се част от излишъка.

През последните години двама писатели стояха в центъра на литературните разговори: Ларш Олин с романите «Нощ в панаирната палатка» и «В обичайния ход» и Ларш Гуленстен в книгите му «Старчески глупости» и «Сенаторът», наблюдения на живота с епични илюстрации.

Олин и Гуленстен имат нещо общо и взаимно са си влияли, но различията между тях далеч надминават общото. И двамата са технически сложни и трудно уловими що се отнася до съдържанието на книгите им. Гуленстен обединява необикновена интелигентност с не по-малко необикновена чувствителност. Упорито, подозрително и готов за погрешни тълкувания, той поставя въпроси и никога не е напълно доволен от отговорите, които получава. Показателно за него е многомислието, при което значително преобладава двусмислието. Него непрекъснато го очарова морално и физически отвратителното, желанието се задушава в нежелание и доброто е «само отсъствие, отсъствието на нещо лошо».

«Старчески глупости» е книга за ревността, една семейна хроника, която напомня на змийско гнездо със сложни и преплетени отношения. Главният герой Торстен включва в спомените си и в размишленията си другите действащи лица. Главна тема е остаряването, превръщането «на детето» в «старец» — едно типично контрастиране в полемиката срещу плътското израждане. Детето живее в «днес», а старецът — в спомена, той оставя времето да тече покрай него с рутинирана досада; той е освободен от опасностите и страховете на детето, болезнените изненади не го засягат, той е овладял болката си, като предвидливо я е заглушил и притъпил.

«Сенаторът» е книга, която по смисъл е по-достъпна от «Старчески глупости». Около една, по думите на самия автор, «мелодраматична» постройка, се противопоставят реалността и «недоволството вътре в нас». Ние търсим нещо, което е по-могъщо от нас самите — това е лйт-мотивът в поведението на главния герой, това е основната мисъл на автора.

Методът на Гуленстен като разказвач има за предпоставка една неуморно бдителна анализа. Олин, обратно, трупа все нови и нови твърдения; той има патетичния тон на витията, оставя се изцяло на експанзивното и представя действителността като постепенно разкриване на едно скрито съдържание. Господстващото настроение в произведенията му е упованието, въпреки всичките му познания и описания на страдания и унижения, на човешки поражения, на самоуважението, от което никой не може да се откаже без вътрешна деформация. Във всяко събитие, във всяка случка важното за Олин е удовлетворението, победата. Като алхимик на езика той иска, обратно на Гуленстен, да превърне недоволствието в удоволствие. Поетическата сила на Олин е преди всичко в свежата му лирика при описване на природата.

«Нощ в панаирната палатка» е един широко замислен и богато разклонен роман, едно произведение с вариации върху централната тема на Олин: човек претърпява нещо, което го разгневява срещу него самия и света. Той бива безмилостно раздвоен, «отхвърлен» и се оттегля в уединение, за да поправи, доколкото може, пораженията от раздвоеното и отхвърлянето.

В «Нощ в панаирната палатка» авторът не държи на външния ход на събитията. Катастрофите сами по себе си са безразлични прояви на невидими решения, които вече са станали и те никога не се описват пряко, а най-малко се споменават мимоходом с няколко думи.

Многообразието на епизодите в този роман се обединява от присъстващия навсякъде тринадесетгодишен Захариас, който сигурно не е създаден по образ от действителността. Като конгломерат от възможно и немислимо Захариас е като облачна фигура, един неясен и променящ се по настроение образ. В основата си той е твърде безинтересен и това той дели и с другите главни и по-значителни герои, включително и с тези от семейната история, която служи като конструкция на романа. В епизодичните герои и във въмъкнатите епизоди, за разлика от това, изпъква силата на Олин като изобразител на човека.

Другата творба «В обичайния ход» е един далеч по-малко комплициран роман от «Нощ в панаирната палатка». Ретроспекциите не са толкова многобройни, и това, което става като събития и случки, е ежедневна действителност. Един щастлив брак отново се оправя след разбъркване, което няма нищо общо с изневяра. И тук някои от второстепенните лица увличат повече от поведението на съпрузите, чиято контури са размити.

В справочника «Швеция днес» на Шведския институт за културни връзки с чужбина е казано: «Интересно е да се отбележи, че видни писатели като Сара Лидман и Пер Вестберг в последните години се насочиха към проблемите на африканските народи.»

Това е истина, но не цялата.

Преди всичко броят на шведските писатели, отправили поглед към съдбата на Африка, далеч не се изчерпва с имената на двамата видни белетристи. И второ, не само Африка, но заедно с нея Азия и Латинска Америка, целият колониален и полуколониален свят, борбата на новоосвободените страни за укрепване на тяхната независимост, новата атмосфера в тези страни — всичко това представлява богат тематичен източник на мнозина известни шведски писатели.

Неуморен пътник из света на довчерашия и сегашен колониален гнет е Артур Лундквист, горещ изобличител на империализма и неговите лакеи в цяла една поредица от пътеписни и есеистични книги. Сред тях с особена популярност не само в Швеция, но и в целия свят се ползват книгите «Пламтяща Индия» и «Вулканичен континент», преведена, впрочем на български. Блестящи книги за народите на Индия, Бирма, Цейлон, Афганистан, Китай написа и друг крупен шведски автор Ян Мюрдал. След първите си книги, посветени на шведската действителност, той решава, че животът в неговата родина може да се проумее по-дълбоко само във взаимна връзка с живота на другите народи. Така след Европа, той предприема продължително пътуване из Азия. За идейната насоченост на тези книги, за тяхното съдържание говори сам авторът: «Моите впечатления през тези години на пътешествия доказаха, че колониалистите са правили в Азия същото, което фашизмът се опита да направи и направи с народите на Европа. Когато проследиш следите на колониализма в тези страни, когато видиш милиони умиращи от глад хора, когато пред погледа ти застанат изгорени и ограбени селища, унищожената култура, ти несъмнено ще изпиташ парещ срам. Защото и ние сме тлъстели за сметка на чуждото страдание, защото и върху нас лежи голяма вина за това, което е извършено и за това, което може още да бъде извършено. И тази вина ние не можем да свалим от себе си нито с лептата на пожертвуванието, нито с красиви думи.»

Ерик Лундквист направи достойно на света живота и съдбата на жителите на твърде слабо познати страни — Западна Гвинея, Борнео и Западен Ириан. Като млад учен-лесовъд, увлечен от романтичната жажда да опознае неизвестни страни, той постъпва на работа в една холандска фирма и цели 20 години работи далеч от своето отечество. Завръщайки се отново там, той пише една след друга книги — умни, човечни, развълнувани, оцветени от ярките краски на тропиците, пълни с непривични за ухото звуци, напоени с гъстия аромат на странни растения и цветя. Сред тях специално място се полага на «Диваците живеят на Запад», «Канибалите — моите другари», «Хора в джунглите». В тези произведения Ерик Лундквист застава като обществен обвинител на онази жестока система, която превръща свободния човек в безправен роб и неговото естествено право на родина — в измамна илюзия. Говорейки за своето пребиваване на остров Борнео, авторът пише: «Тук аз видях, как се създават връзки, призвани да ни превърнат в роб на монополистичната компания, как ловко се поставят капани и по този начин за мен нагледно се изясни в миниатюр начинът, по който е възникнало робовладелческото общество на Запад.» А напускайки Нова Гвинея, с горчива ирония авторът изповядва: «Аз ще тгувам по тази страна с непроходими джунгли и с мънички хора диваци, които стоят на толкова ниско равнище на развитие и са толкова нецивилизовани, че смятат за недопустимо да се убиват жени и деца.»

За атмосферата в освободената от колониалния гнет Индонезия Ерик Лундквист написа книгата «Островите и утрешния ден».

Фактът, че авторът на тази книги разкрива атмосферата в експлоатираните колониални страни не отвън, по известни вече белези и показатели, а отвътре, откъм интимната страна на колониалната мерзост, откъм нейната сурова и брутална механика, прави книгите му поразително достоверни и възмущащи. При това разкритите в тях човешки съдби и характери, както и обществените явления, са пресъздадени от ръката на писател, който гледа с непресъх-

ваща любов и дълбоко уважение към хората, които тъй несправедливо наричат диваци и които според уверението на Лундквист, обладават по-голяма съобразителност, отколкото средния европеец.

Все със същата любов към онеправданите народи, към тяхната съдба са написани и книгите на редица други шведски писатели. Заслужават по-специално внимание сред тях «Анаконда» на Ролф Бломберг, «Стреме» на Бенгт Сьодерберг, «Седем години са достатъчно» на Кристин Лилиешерн. В последната се разказва за борбата на алжирския народ за национално освобождение, написана с документална точност, правдивост и жива симпатия към героите на тази борба.

Що се отнася до посочените в справочника на Шведския институт автори Сара Лидман и Пер Вестберг, които доскоро минаваха за «вътрешношведски автори», те наистина си спечелиха популярност с книгите си за Африка, която популярност далеч надхвърли пределите на Швеция. Това особено важи за автобиографичната повест на Лидман «Приключение в ОАР» — един страстен обвинителен акт срещу апартейда и расовата ненавист, както и за романа «Аз и моят син», едно на пръв поглед камерно произведение с 3—4 персонажа, което поради силното си хуманно звучение намери най-широк отклик в чужбина. По време на своето пребиваване в Южна Родезия Пер Вестберг събра богат изобличителен материал срещу империалистическите методи на управление и поражения в съзнанието на хората, срещу расистката политика на правителството. И тези свои впечатления той отрази в две изключително интересни книги — «Забранената зона» и «В черния списък».

Бенгт-Даниелсон, познат на българския читател от книгата «Експедицията «Контити», е автор на няколко книги, в които запознава читателя с племената на Океания. В СССР и почти всички европейски страни са преведени серията му увлекателни пътешественически книги «Големият риск», «Щастливият остров» и «Бумеранг».

По този начин, пътувайки из света с ясен и непредубеден поглед и с честно сърце, мнозина от съвременните шведски писатели откриват «вулканически континенти, проникват в «забранени зони», надникват в «черни списъци», запоеват и поднасят на читателите нови и непознати образи, незабравими впечатления и преживявания, ярко изобразени факти, вълнуват ги с вдъхновен и активен хуманизъм.

*

Разбира се, явленията и проблемите в новата шведска литература са далеч по-многообразни и сложни и дори не изследване, а един обикновен обзор изискват значително повече внимание и място. Тук само нахвърляме някои литературни факти, без каквато и да било претенция за задълбоченост и сериозен анализ. Очевидно в тази насока предстои тепърва да прокарваме път през малките пролуки, които сме отворили сега и затова всяко, макар и бегло запознанство е полезно. Швеция и България установиха добри контакти в областта на икономиката и търговията, в туризма и спорта, в условията за мирното разрешаване на международните проблеми. Първите плодове на това взаимно сътрудничество са вече налице. Колкото и своеобразна и в някои случаи странна за нас да е шведската литературна действителност, ние и към нея можем да пристъпим с доверие и с по-голям интерес. Това е литература на големи хуманистични традиции, съкровищница на богата ерудиция, на морални и естетически ценности, поле на безпокойно търсещи творци. Редица от тези творци имат вече световна слава, а техните имена са все още напълно непознати за българския читател. Това, което планете на нашите издателства обещава през най-близките години, навярно ще сложи началото на една практика, която отсега заслужава да бъде приветствувана.